

Atıf: Ocak, Mehmet Ata (2025). "Râzî'nin Enfâl Sûresinin 65, Mücâdele Sûresinin 12 ve Müzemmil Sûresinin 2. Âyetleri Çerçevesinde Nesh Anlayışı".

Kadim Akademi SBD, 9/1, 1-23.

<https://doi.org/10.55805/kadimsbd.1622672>

Makale Türü: Araştırma Makalesi.

Makale Başvuru Tarihi: 18.01.2025

Makale Kabul Tarihi: 04.06.2025

RÂZÎ'NİN ENFÂL SÛRESİNİN 65, MÜCÂDELE SÛRESİNİN 12 VE MÜZEMMİL SÛRESİNİN 2. ÂYETLERİ ÇERÇEVESİNDE NESH ANLAYIŞI

Mehmet Ata Ocak*

Özet

Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılmasına yardımcı olan ilimlerden biri de nesh meselesidir. Hz. Ali'nin (ö. 40/661) bir kıssacıya "sen nâsih ve mensûhu biliyor musun?" sorusuna, "hayır" demesi üzerine; "Sen kendini de helak ettin, başkalarını da helak ettin" diye buyurması, bu ilmin önemiyetini gösteren delillerden bir tanesidir. Nesh meselesi ilk asırdan itibaren farklı yaklaşımlarla ele alınmıştır. Günümüzde dahi sıcaklığını koruyarak tartışılmaya, bilimsel makale ve çalışmalara konu olmaya devam etmektedir. Mensuh olan âyetlerin sayısı konusunda farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Mesela rivayet ağırlıklı tefsirlerde mensûh âyetlerin sayısı fazla iken, dirâyet ağırlıklı tefsirlerde genelde mensûh âyetlerin sayısını azaltma yaklaşımı dikkati çekmektedir. Bu çalışmada Süyûtî (ö. 911/1505), Dehlevî (ö. 1239/1824), Zürkânî (ö. 1367/1948) ve Mustafa Zeyd'in mensûh olduğuna dair üzerinde ittifak ettikleri Enfâl sûresi 65, Mücâdele sûresi 12 ve Müzzemmil sûresinin 2. âyetlerine dirâyet tefsirinin en önemli temsilcilerinden biri olan Fahreddin el-Râzî'nin (ö. 606/1210) yaklaşımını, *Mefâtîhu'l-gayb* ve *el-Mahsûl* adlı eserleri çerçevesinde ele alınacaktır. Râzî'nin mezkûr âyetler hakkında görüşüne geçmeden önce, cumhurun Kur'an'da neshin varlığını, üzerine inşa ettiği temel âyetler çerçevesinde Ebû Müslim el-İsfahânî'nin (ö. 322/934) görüşlerine yer vererek tartışma usulü bir metotla işlenmiştir. Bu tartışma esnasında Râzî'nin savunduğu görüş ile cumhurun öne sürdüğü delillerin tartışmaya açık olup olmadığı tespit edilmiş, nesh konusunun ihtihâdî olup olmadığı etraflıca değerlendirilmiştir.

Anahtar Kavramlar: Tefsir, Nesh, Râzî, Mefâtîhu'l-gayb, İsfahânî.

* Siirt Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Tefsir Anabilim, Doktora Öğrencisi, E-mail: mehtataocak47@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-7276-5948>, Ror: <https://ror.org/05ptwtz25>

Citation: Ocak, Mehmet Ata (2025). "Rāzī's Understanding Of Abrogation Within The Framework Of Verses 65 Of Sūrat Al-Anfāl, 12 Of Sūrat Al-Mujādala And 2 Of Sūrat Al-Muzzammil".

Kadim Akademi SBD, 9/1, 1-23.

<https://doi.org/10.55805/kadimsbd.1622672>

Article Type: Research Article.

Application Date: 18.01.2025

Accepted Date: 04.06.2025

RĀZĪ'S UNDERSTANDING OF ABROGATION WITHIN THE FRAMEWORK OF VERSES 65 OF SŪRAT AL-ANFĀL, 12 OF SŪRAT AL-MUJĀDALA AND 2 OF SŪRAT AL-MUZZAMMIL

Mehmet Ata Ocak*

Abstract

One of the disciplines that helps in understanding the Qur'an is the issue of naskh (abrogation). The statement of 'Alī ibn Abī Ṭālib (d. 40/661) to a storyteller, "Do you know the nāsikh and *mansūkh*?" and upon receiving the reply "No," saying, "You have destroyed yourself and caused the destruction of others," is one of the evidences showing the importance of this discipline. The issue of naskh has been addressed with different approaches since the earliest periods. Even today, it remains a topic of discussion and continues to be the subject of academic articles and studies. Different evaluations have been made regarding the number of *mansūkh* verses. For example, in transmission-based (riwāyah) tafsirs, the number of *mansūkh* verses is higher, whereas in reasoning-based (dirāyah) tafsirs, there is generally a tendency to reduce the number of *mansūkh* verses. This study will examine the approach of Fakhr al-Dīn al-Rāzī (d. 606/1210), one of the most important representatives of dirāyah tafsir, regarding three verses that are agreed upon as *mansūkh* by al-Suyūṭī (d. 911/1505), al-Dihlawī (d. 1239/1824), al-Zurqānī (d. 1367/1948), and Muṣṭafā Zayd: Sūrat al-Anfāl verse 65, Sūrat al-Mujādilah verse 12, and Sūrat al-Muzzammil verse 2, within the framework of his works *Mafātiḥ al-ghayb* and *al-Maḥṣūl*. Before presenting al-Rāzī's views on the aforementioned verses, the study discusses the views of Abū Muslim al-İṣfahānī (d. 322/934), within the framework of the foundational verses on which the majority base the existence of *naskh* in the Qur'an, using a method of argumentation. During this discussion, it is examined whether the

* Siirt University, Basic Islamic Sciences, Department of Tafsir, PhD Student, E-mail: mehmetataocak47@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-7276-5948>, Ror: <https://ror.org/05ptwtz25>

evidence presented by the majority and the view defended by al-Rāzī are open to debate, and whether the issue of *naskh* is a matter of scholarly interpretation (ijtihād) is evaluated in detail.

Keywords: Tafsīr, Abrogation (Naskh), Rāzī, Mafātīh al-ghayb, Compare.

Giriş

Cumhur, Kur'an'da neshin varlığını savunurken Ebû Müslim el-İsfahânî ise bunu reddetmektedir. İsfahânî'den sonra neshi kabul edenler ve reddedenler şeklinde ikili bir tasnife gidilmiştir. Neshi kabul edenlere göre mensûh âyet sayısı kimisine göre 500 diğer bazı araştırmacılara göre ise 5'tir.¹ *el-Mürşidü'l-vecîz* ve *Mensûh Âyetlerin Kritiği* adlı eserlerde, Süyûtî, Dehlevî, Zürkânî, ve Mustafa Zeyd'in mensûh olduğuna dair üzerinde ittifak ettiği Enfâl sûresi 65, Mücâdele sûresi 12 ve Müzzemmil sûresinin 2. âyetleri olduğu ifade edilmiştir.² Ancak neshi kabul eden cumhurun mensûh âyetlerin sayısı konusunda ittifak edememesi dikkat çekicidir. Öyle anlaşıyor ki neshi kabul edenler âyetler arasında varmış gibi görünen çelişkiyi gidermek için neshi bir çözüm önerisi olarak algıladıkları kuvvetle muhtemeldir. Mensûh olduğu iddia edilen âyetler hakkında nesh dışında başka bir çözüm önerisi bulan âlimler bu sayıyı minimuma indirmişlerdir. Neshi kabul etmeyen İsfahânî, Mu'tezile mezhebine mensup olunca nesh olgusu Müslümanlar nezdinde itikadî bir mesele olarak algılanmıştır.

300'den fazla talebesiyle farklı coğrafyaları dolaşmasıyla adeta "yürüyen bir üniversite" olarak nitelendirilen³ Râzî, ehl-i sünnet mezhebine mensup bir müfessirdir. Râzî, hem cumhurun hem de İsfahânî'nin görüşlerine yer vererek nesh konusunu karşılaştırma yöntemiyle ele alan bir âlimdir. Bu çalışmada Râzî'nin *Mefâtihu'l-gayb* ve *el-Mahsûl* adlı eserleri çerçevesinde nasıl bir yöntem izlediği ve her iki görüş arasında nasıl bir tercihte bulunduğu ele alınacaktır. Daha önce bu konuda bir çalışmanın yapılmamış olması, makalenin orijinalliğini artırmaktadır.

1. Nesh Kavramı

1.1. Neshin Tanımı

Nesh sözlükte, izale etmek,⁴ iptal etmek,⁵ kopyalamak, değiştirmek⁶ ve nakletmek⁷ gibi anlamlara gelir. Fahreddin er-Râzî, neshin lügatte bir şeyi iptal etme anlamına geldiğini; Kaffâl'ın

¹ Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2022), 236.

² Abdurrahman el-Ensârî, *el-Mürşidü'l-Vecîz ilâ 'Ulûmi'l-Kur'âni'l-'Azîz* (İstanbul: Nida Yayınları, 2016), 151-152; Abdurrahman Ensari, *Mensûh Âyetlerin Kritiği* (İstanbul: Nida Yayınları, 2019), 251.

³ Ayder Hidayet, *Klasikten Moderne Seçme Tefsir Metinleri* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2016), 145-146.

⁴ Ebû 'Abdurrahmân el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî, İbrâhîm es-Sâmerrâ'î (Beyrut: Mektebetu'l-Hilâl, 1988), c. 4, s. 201; Ebû'l-Hasen 'Alî b. Muhammed b. 'Alî es-Seyyid eş-Şerîf Cürcânî, *Kitâbu't-Ta'rîfât*, thk. Heyet (Beyrut: y.y., 1403/1983), 240; Ebû'l-Faḍl Muhammed b. Mukerrem b. 'Alî Cemâluddîn b. Manzûr er-Ruveyfî 'î İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Şâdir, 1414/1993), c. 3, s. 61; el-Kâdî 'Abdu'n-Nebî b. 'Abdî'r-Resûl el-Ahmed Nekkî, *Dustûru'l-'Ulemâ': Câmi'u'l-'Ulûm fî İşlâhâtî'l-Funûn* (Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1421/2000), c. 3, s. 246; el-Ensârî, *el-Mürşidü'l-Vecîz ilâ 'Ulûmi'l-Kur'âni'l-'Azîz*, 139.

⁵ Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher Ezherî, *Tehzîbu'l-Luḡa*, thk. Muhammed 'Avd Mir'ab (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-'Arabî, 2001), c. 7, s. 84; Ebû İşhâk İbrâhîm b. es-Serî ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve İ'râbuhu*, thk. 'Abdulcelîl 'Abduh Şelebî (Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 1408/1988), c. 1, s. 189.

⁶ Ezherî, *Tehzîbu'l-Luḡa*, 7/84; Cürcânî, *Kitâbu't-Ta'rîfât*, 235; 240; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, c. 3, s. 61.

(ö. 365/976) ise neshe, dönüştürme ve nakletme anlamını verdiğini belirtir. Buna delil olarak Arap dilinden şu iki örneği getirir. "رُزْغَارٌ، كَافِ الْمَوْتِ إِذَا عُدِمَتْ" "Rüzgâr, kavmin ayak izlerini yok etti" ve "وَسَخَتْ الشَّمْسُ الظِّلَّ إِذَا عُدِمَ" ve "güneş gölgeyi giderdi" ⁸ şeklinde ifade edilir. Kur'an'dan da delil olarak وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَنَّى أَلَفَى الشَّيْطَانَ فِي أَمْنِيَّتِهِ قَيْنَسَخَ اللَّهُ مَا يُلْفِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللَّهُ آيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ "Senden önce hiçbir resûl ve nebî göndermedik ki, bir şey temenni ettiği zaman, şeytan onun bu temennisine dair vesvese vermiş olmasın. Ama Allah, şeytanın verdiği vesveseyi giderir."⁹ âyetini getirir. Râzî, âyetten geçen ينسخ kelimesini "izale etmek, iptal etmek" şeklinde tefsir etmiştir.¹⁰

Râzî, âlimlerin neshi, "şer'î bir yolla sabit olan bir hükmün daha sonra iptal edildiğini bildiren şer'î bir yoldan ibarettir." şeklinde tarif ettiklerini belirtir.¹¹ Neshin tarifinde "şer'î bir yolla" kaydının olması gerektiğini ifade eden Râzî, bu kayda yer vermeyen bazı tariflere de itiraz etmiştir.¹²

1.2. Neshin Vukuu

Râzî, bazı Yahudilerin neshin aklen caiz olduğunu inkâr ettiğini, bazılarının ise bunu aklen mümkün görmelerine rağmen naklen bunun vaki olmadığını belirttiklerini söyler. Yahudilere karşı neshin vaki olduğunu ispatlamak adına Râzî şu delili getirir: Allah Tevrat'ta, gemisinden inerken Hz. Nuh'a şöyle vahyetmiştir. "Ben, her canlıyı senin ve soyun için yenilecek bir meta kıldım ve bunu sizler için, kan hariç, yeşil otlar gibi, mutlak olarak helâl kıldım."¹³ Hâlbuki daha sonra Cenâb-ı Hak, Hz. Musa'ya ve İsrail oğullarına pek çok hayvanı haram kılmıştır. Daha sonra Râzî, neshin Müslümanlara göre aklen mümkün olduğu ve naklen de gerçekleştiğini belirtir. Âlimlerden bir kısmının da neshi inkâr ettiğini nakleder. Ama buna karşın çoğu âlimin, neshin aklen caiz olduğuna ve naklen de vaki olduğuna dair deliller getirdiklerini ve dolayısıyla delillerin Hz. Muhammed'in peygamberliğinin göstergesi olduğunu, çünkü onun peygamberliğinin sübutu ancak önceki şeriatlarını mensûh olduğuna hükmetmekle doğru olacağını belirtir. Bunun için Râzî, şeriatlar arası neshin var olduğuna hükmetmek gerektiğini dile getirir.¹⁴

⁷ Cürcânî, *Kitâbu't-Ta'rifât*, 235; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 3/61; Ahmed Nefrî, *Dustûru'l-'Ulemâ': Câmi'u'l-'Ulûm fi İştîlâhâtî'l-Funûn*, 3/246; el-Ensârî, *el-Mürşidü'l-Vecîz ilâ 'Ulûmi'l-Kur'ânî'l-'Azîz*, 139.

⁸ Ebû 'Abdillâh Faḥrüdîdîn Muḥammed b. Ömer b. Hüseyn er-Râzî, *el-Mahsûl* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1996), c. 3, s. 279-280; Ebû 'Abdillâh Faḥrüdîdîn Muḥammed b. Ömer b. Hüseyn er-Râzî, *Mefâtîḥu'l-gayb* (Beyrut; Lübnan: Dârü'l-Fikr, 2005), c. 3, s. 221.

⁹ el-Hacc 22/ 52.

¹⁰ Râzî, *Mefâtîḥu'l-gayb*, c. 3, s. 221.

¹¹ Râzî, *Mefâtîḥu'l-gayb*, c. 3, s. 222.

¹² Râzî, *el-Mahsûl*, c. 3, s. 285.

¹³ Râzî, *Mefâtîḥu'l-gayb*, c. 3, s. 223; Râzî, *el-Mahsûl*, c. 3, s. 295-297.

¹⁴ Râzî, *Mefâtîḥu'l-gayb*, 3/223; Râzî, *el-Mahsûl*, c. 3, s. 295-297.

Râzî, neshin mevcut olduğu hususunda cumhurun Bakara sûresinin 106. âyeti olan مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ *"Biz herhangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturur (ya da ertelersek), yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz. Allah'ın gücünün her şeye hakkıyla yettiğini bilmez misin?"*¹⁵ âyetini delil getirdiklerini ama bu âyetin delil olarak getirilmesinin zayıf olduğunu söyler. Çünkü âyetin şart ifade ettiğini, dolayısıyla şarta bağlanmış olan bir cümlenin neshin bilfiil gerçekleştiğini göstermediğini belirtir. Tam aksine, neshin meydana gelmesi durumunda, ondan daha hayırlısının getirilmesinin vâcip olduğuna delâlet ettiğini vurgular.¹⁶ Neshe konu olan âyetlerin bu şekilde tartışmaya açık olması bu konuda icmâ olmadığını, bilakis meselenin icthâdî olduğunu ve icthâdî olan bir hususun Kur'an hükmünü ebedî olarak yürürlükten kaldırmasının mümkün olamayacağını ifade edenlere haklılık payı çıkarmaktadır.¹⁷

Râzî, neshin vukuunu وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ *"Biz bir âyeti değiştirip yerine başka bir âyet getirdiğimiz zaman -ki Allah, neyi indireceğini gayet iyi bilir- onlar Peygamber'e, 'Sen ancak uyduruyorsun' derler. Hayır, onların çoğu bilmezler."*¹⁸ "يَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ" *"Allah, dilediğini siler, dilediğini de sabit kılıp bırakır. Ana kitap (Levh-i Mahfuz) O'nun yanındadır."*¹⁹ âyetlerine dayandırmaktadır. Ayrıca Râzî, bir âyetin sadece hükmünün mensûh olabileceği gibi hükmünün baki tilavetinin mensûh ya da hem hükmünün hem de tilavetinin mensûh olabileceğini ifade eder.²⁰ Bu da Râzî'nin bu konudaki tercihinin, neshin meydana geldiği yönünde kullandığını göstermektedir.

1.3. Nesih Taraftarlarının Delilleri ve Bu Delillerinin Değerlendirilmesi

Râzî, âlimlerin Kur'an'da neshin bulunduğu hususunda ittifak ettiğini ve Ebû Müslim İbn Bahr el-İsfahânî'nin²¹ ise Kur'an'da neshin bulunmadığını söylediğini belirtir. Daha sonra cumhur-i ulemanın, Kur'an'da neshin olduğuna dair getirdikleri delilleri değerlendiren Râzî, bunun yanı sıra Ebû Müslim'in itirazlarına da yer verir.

Neshin varlığına dair cumhurun öne sürdüğü delillerle bu delillere yapılan itirazlar ele alınacaktır. Râzî, cumhurun delillerini şu şekilde sıralar.

¹⁵ el-Bakara 2/106.

¹⁶ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, c. 3, s. 223.

¹⁷ Abdulkadir Karakuş, "Molla Halil es-Sîrdî'nin Nesih Anlayışı", *Molla Halil es-Sîrdî: Hayatı, Eserleri ve Kişiliği* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2019), 341.

¹⁸ en-Nahl 16/101.

¹⁹ er-Ra'd 13/39.

²⁰ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, c. 3, s. 640.

²¹ Ebû Müslim Muhammed b. Bahr el-İsfahânî, Kur'an'da neshi kabul etmemesiyle tanınan müfessir ve Mu'tezile kelâmcısıdır. (Ebû 'Abdullâh Yâkût b. 'Abdullâh er-Rûmî Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-'udebâ = İrşâdu'l-erîb 'ilâ ma 'rifeti'l-edîb*, thk. İhsân 'Abbâs (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1414/1993), c. 6, s. 2437-2438.

Birinci delilleri: مَا تَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ *Biz herhangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturur (ya da ertelersek), yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz.*²² Ebû Müslim, cumhurun bu deliline birkaç açıdan itiraz etmiştir. Ebû Müslim'in birinci itirazı şu şekildedir: Neshedilmiş âyetlerden maksat İncil ve Tevrat gibi eski kitaplarda bulunan ve Allah'ın hükümlerini bizden kaldırarak başkasıyla ibadet etmemizi emrettiği dinî ahkâmdır. Buna cumartesi yasağı ve namazda doğu ve batıya yönelerek namaz kılmaları örnek olarak verilebilir.²³ İkincisi bu âyetteki neshten maksat, onun *Levh-i Mahfuz*'dan diğer kitaplara nakledilmesidir.²⁴ Üçüncüsü ise bu âyet, neshin meydana geldiğine işaret etmemekte tam aksine neshin meydana gelmesi halinde, mensûhtan daha hayırlı olanla tebdil edileceğine işaret etmektedir.²⁵

Ebû Müslim'in itirazlarını aktardıktan sonra Râzî, cumhurun bu itirazlara verdiği cevapları ele alır. Ebû Müslim'in birinci itirazına cevap olarak "âyet" (آيَة) kavramı, mutlak olarak zikredilmesi halinde, onunla amaçlanan Kur'an-ı Kerim'in âyetleri olduğunu ifade etmişlerdir. Cumhurun bu cevabına karşı Râzî, "âyet" lafzının sadece Kur'an için olmadığını belki bütün delilleri içine alan bir kavram olduğunu ifade eder. İkinci itirazına, Kur'an'ın *Levh-i Mahfuz*'dan aktarılması, O'nun belli bir bölümüne mahsus bir durum değildir. Aksine Kur'an'ın tümü için geçerlidir.²⁶ Buna karşın nesh, Kur'an-ı Kerim'in bazı âyetleriyle alakalıdır. Râzî, buna da "zikredilen neshin Kur'an'ın bir bölümüne özel olmadığını ve *Levh-i Mahfuz*'dan neshedilmesinden sonra yerine daha hayırlısının getirileceği" şeklinde cevap verir.²⁷ Râzî bu açıklamasıyla İsfahânî'nin görüşünü desteklemiştir.

Râzî, İsfahânî'nin üçüncü itirazına cevap vermemiştir. Râzî'nin bu tavrının, bu hususta onunla aynı düşüncüyü paylaştığını gösterir. Daha önce belirttiğimiz gibi Râzî'ye göre Bakara sûresinin 106. âyeti nesh imkânından bahsetse de şart ve ceza içerdiği için neshin vukuunu ispatlamadığını söyler.²⁸

Neshi kabul edenlerin ikinci delilleri: وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ *İçinizden ölüp geriye dul eşler bırakan erkekler, eşleri için, evden çıkarılmaksızın bir yıla kadar geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler*²⁹ âyetinin Bakara sûresinin 234. âyeti olan وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا *İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri, kendi kendilerine dört ay on gün (iddet) beklerler*

²² el-Bakara 2/106.

²³ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, c. 3, s. 225.

²⁴ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, c. 3, s. 225; Râzî, *el-Mahsûl*, c. 3, s. 309.

²⁵ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, c. 3, s. 225.

²⁶ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, c. 3, s. 325; Râzî, *el-Mahsûl*, c. 3, s. 309.

²⁷ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, c. 3, s. 225.

²⁸ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, c. 3, s. 225; Râzî, *el-Mahsûl*, c. 3, s. 307-308.

²⁹ el-Bakara 2/240.

âyetiyle nesih edildiğini delil getirirler.³⁰ Birinci âyetle eşleri ölen kadınların bir yıl iddet beklemeleri gerektiği ifade edilirken ikinci âyetle dört ay on gün beklemeleri gerektiği ifade edilmektedir derler ve böylece birinci âyetin neshedildiğini belirtirler. İsfahânî buna da şu şekilde itiraz etmiş ve bir yıl bekleme iddetinin bütünüyle ortadan kalkmadığını belirtmiştir. Çünkü kadının hamile olması halinde, iddet suresinin bir yıl olacağını ve söz konusu hükmün benzeri hallerde devam edeceğini dile getirir. Dolayısıyla bunu, nesih olarak hükmetmekten ziyade tahsis olarak nitelemenin daha doğru olacağını söyler. Bu itiraza karşı cumhur, hamileliğin iddetinin yıla bağlı olmadığını, ceninin dünyaya gelmesiyle nihayete erdiğini zikreder. Bununla beraber hamileliğin bir yıldan çok ya da az olmasının bir şey değiştirmediyi, dolayısıyla bir yıl iddet süresi olarak kabul etmenin anlamsız olacağını belirtir.³¹

Cumhur, âyeti "geride bıraktıkları eşlerine vasiyet etsinler" şeklinde yorumlayarak "vasiyetin Allah tarafından kendilerine vacip kılındığını" ifade etmiş ve şöyle demişlerdir: İslâm'ın ilk dönemlerinde, bir adam öldüğünde, eşine yalnızca bir yıl süreyle nafaka ve barınma verilirdi. O dönemde, kadınların evlenmemeleri gerekiyordu. Ancak kadınlar, isterlerse bir yıllık süreyi kocasının evinde geçirebildikleri gibi, dilerlerse bu süreden önce evden çıkabilirlerdi. Fakat bu süre zarfında evden çıkarlarsa, nafakaları düşerdi. Âyetle geçen "vasiyet" kelimesi ister mansûb ister merfû' okunsun her iki okuma tarzı da bu vasiyetin yapılmasının (Allah tarafından) kendilerine vâcip kılındığını ifade eder. Daha sonra Allah, nafaka ve barınma konusunda yapılan vasiyeti neshetmiştir. Çünkü Kur'an, mirası kadına uygun şekilde vermeyi bildirmiş ve sünnet de mirasçılara vasiyet yapmayı yasaklamıştır. Böylece, Kur'an ve sünnetin birleşimi, bu vasiyetin neshedilmesini sağlamıştır. Ayrıca, iddetin bir yıl olma hükmü, "*Kadınlar kendilerine dört ay on gün beklesinler.*"³² âyetiyle neshedilmiştir. Râzî, bu görüşün hem mütekaddimîn hem de müteahhirîn tefsircilerin çoğunluğunun kabul ettiği görüş olduğunu belirtmiştir.³³

Râzî, cumhurun görüşüne karşılık İsfahânî'nin görüşünü şu şekilde ele almaktadır. Ona göre, âyetin anlamı "İçinizden ölen ve geride eşlerini bırakanlar, eşlerine bir yıl boyunca nafaka ve barınma sağlamak üzere vasiyet etmişlerse" şeklinde (şarta) bağlanmıştır. Eğer eşleri, bu süreyi tamamlamadan önce ayrılırlar ve kocalarının vasiyetine aykırı hareket ederlerse, kendileri geçerli bir evlilik yapmaları konusunda bir sakınca yoktur. Çünkü, bu vasiyete bağlı kalmak zorunlu değildir. Râzî, İsfahânî'nin şöyle devam ettiğini belirtir: Çünkü Cahiliye döneminde insanlar, eşlerine bir yıl boyunca nafaka ve barınma sağlamayı vasiyet ederlerdi ve kadınların bir yıl süreyle iddet beklemeleri gerekirdi. Ancak Allah, "*İçinizden ölüp geriye dul eşler bırakan erkekler, eşleri için, evden çıkarılmaksızın bir yıla kadar geçimlerinin sağlanmasını vasiyet*

³⁰ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, c. 3, s. 225.

³¹ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, c. 3, s. 225; Râzî, *el-Mahsûl*, c. 3, s. 307-308.

³² el-Bakara, 2/234.

³³ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, c. 6, s. 144-145.

ederse" âyetinde, bunun zorunlu olmadığını açıklamıştır. İsfahânî, bu durumda nesh meydana gelmediğini öne sürmüştür. Râzî, İsfahânî'nin kendi görüşünü desteklemek için şu delilleri ileri sürdüğünü belirtir. Birincisi: Nâsih, asıl hükme aykırıdır, bu yüzden mümkün olduğunca neshinden kaçınılmalıdır. İkincisi: Nâsihin, mensûhtan sonra inzal edilmiş olmalıdır. Eğer nâsih, mensûhtan sonra inzal olmuşsa, nâsihin aynı zamanda tilavet sırası bakımından da mensûhtan sonra gelmesi daha iyi olacaktır. Tilavet sırasına göre nâsihin, mensûhtan önce olması genel olarak caiz olsa da³⁴ bu hoş olmayan bir düzen olarak kabul edilir ve mümkün olduğu kadar Allah'ın kelimasını bundan tenzih etmek gerekir. Dolayısıyla "İçinizden ölüp geriye dul eşler bırakan erkekler, eşleri için, evden çıkarılmaksızın bir yıla kadar geçimlerinin sağlanmasını vasiyet ederlerse" (Bakara 2/240) âyetinin yine "İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri, kendi kendilerine dört ay on gün (iddet) beklerler" (Bakara 2/234) âyetiyle neshedildiği hükmüne varılmaması daha uygun olur.³⁵

Fıkıh usûlüne göre, nesh ile tahsis arasında bir çelişki olduğunda, tahsisin daha öncelikli olduğunu belirten Râzî, İsfahânî'nin yaklaşımının daha doğru olduğunu ortaya koymuştur. Çünkü cumhura göre âyetin anlamı: "O halde onlar (vefat edenlerin geride bıraktığı) eşlerine, bir vasiyet yapmaları gerekir" ya da "O halde onlara bir vasiyet yapmalıdırlar." şeklindedir. Dolayısıyla cumhur, bu hükmü doğrudan Allah'a nispet edilen bir emir olarak te'vil etmişlerdir. Oysa İsfahânî'ye göre âyetin anlamı: "İçinizden ölenlerin eşlerine, yani onlara bir vasiyet yapmışlarsa" şeklindedir. Dolayısıyla İsfahânî, bu hükmü doğrudan ölen kişinin eşine atfetmiştir.³⁶

Râzî, İsfahânî'nin te'vilinin cumhurun te'vilinden daha uygun olduğunu belirterek, İsfahânî'nin görüşünü tercih etmiştir. Cumhurun te'viline göre hiçbir delil olmaksızın âyetin neshedilmesi gerekmektedir. Neshe hükmetmek de tilavet sırasına göre nâsihin mensûhtan önce olmasını gerektirmektedir. Uygun olmayan bu tertipten Allah'ın kelimasının tenzih edilmesinin vacip olduğunu ifade eden Râzî, İsfahânî'nin görüşünün son derece doğru olduğunu söylemiş ve akl-ı selîm olan herkesin bunu müşahade edeceğini eklemiştir.³⁷

Cumhurun üçüncü delili: سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَّاهُمْ عَنْ قِبَلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا قُلْ لِّلَّ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (Müslümanları) yönelmekte oldukları kıbleden çeviren nedir?' diyecekler. De ki: Doğu da Batı da Allah'ındır. Allah, dilediği kimseyi doğru yola iletir."³⁸ âyetinin قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ "Yüzünü" فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ

³⁴ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 6/147; Abdulkadir Karakuş, "İmam Mâtürîdî'nin Nesh Anlayışı", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45 (24 Aralık 2018), 94.

³⁵ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, c. 6, s. 146-148.

³⁶ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, c. 6, s. 146-148.

³⁷ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, c. 6, s. 146-148.

³⁸ el-Bakara 2/142.

göğe çevirip durduğunu görüyoruz. Hoşnut olacağın kibleye seni elbette çevireceğiz. Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir; bulunduğunuz yerde yüzlerinizi o yöne çevirin.”³⁹ âyetiyle neshedildiğini dile getirirler. Çünkü kiblenin Mescid-i Aksâ’dan Mescid-i Haram’a yönelmesi söz konusudur.

İsfahânî, bu delile şu şekilde cevap vermiştir. Âyet, Mescid-i Aksâ’ya yönelmenin büsbütün ortadan kalkmadığını belirtir. Çünkü kiblenin yönünün bilinmemesi durumunda ya da bir sebebe binaen Kâbe’ye yönelememe durumunda eski hükmün geçerli olduğunu savunur. İsfahânî’nin bu görüşüne “bahsedilen özel durumlarda Mescid-i Aksâ’dan tamamıyla Kâbeye yönelme söz konusu olduğu için bunun nesh kapsamına gireceği” şeklinde cevap verilmiştir.⁴⁰

İsfahânî, âyetin başka bir anlama gelebileceğini ifade ederek şöyle der: Rivayet edilmiştir ki, Hz. Peygamber Mekke’de namaz kıldığında Kâbe ile Beytülmakdis’i aynı hizaya getiriyor, böylece aynı anda ikisine birden yöneliyordu. Ancak, hicret ettikten sonra, nereye yönelmesi gerektiğini bilmiyordu, bu yüzden Allah’ın emirini bekledi. Nihayetinde Allah, “O halde yüzünü Mescid-i Haram’a doğru çevir.”⁴¹ âyetini indirdi.⁴²

Dördüncü delilleri: وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ^{١٠} Biz bir âyetin yerine başka bir âyeti getirdiğimiz zaman -ki Allah neyi indireceğini çok iyi bilir- “Sen sadece uyduruyorsun” dediler.”⁴³ âyetidir. Cumhur, âyetle geçen بَدَّلْنَا kelimesinin bir şeyin kaldırılması ve yerine başka bir şeyin konulması anlamına geldiğini ifade eder. Kaldırılan ya lafızdır ya da hükümdür. Dolayısıyla her iki durumda da neshin meydana geldiğini belirtirler.⁴⁴

İsfahânî buna da *“Ona لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ”* önünden de ardından da bâtil gelemes.”⁴⁵ âyetini delil getirerek neshi kabul etmenin, Allah’ın kitabına batılın karıştığını kabul etmek anlamına geleceğini iddia eder. Buna da şu şekilde cevap verilmiştir. Âyetin anlamı “Kur’an’dan önce kendisini geçersiz kılacak ilahi bir kitap olmayacağı gibi kendisinden sonra da böyle bir durumun söz konusu olmayacağı” yönündedir. Yoksa İsfahânî’nin anladığı şekilde değildir.⁴⁶ Cumhur ve İsfahânî arasında karşılaştırma yapmaya çalışan Râzî, İsfahânî’nin genel olarak doğru tespitlerde bulunduğunu itiraf etmiştir.

Bir âyetin hakkıyla anlaşılması için sebebi nüzûlü, mekki ve medeni oluşu, siyak sibaki gibi hususların yanında, bir müfessirin âyeti nasıl tefsir ettiğini ve âyete nasıl yaklaştığını bilmek

³⁹ el-Bakara 2/144.

⁴⁰ Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, c. 3, s. 326; Râzî, *el-Mahsûl*, c. 3, s. 310.

⁴¹ el-Bakara 2/144.

⁴² Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, c. 3, s. 327.

⁴³ en-Nahl 16/101.

⁴⁴ Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, c. 3, s. 326; Râzî, *el-Mahsûl*, c. 3, s. 310.

⁴⁵ Fussilet 41/54.

⁴⁶ Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, c. 3, s. 326; Râzî, *el-Mahsûl*, c. 3, s. 311.

gerekir. Bunun için Râzî'nin makalemizin konusunu teşkil eden Enfâl sûresinin 65, Mücâdele sûresi 12, Müzzemmil sûresinin 2. âyetlerinin mensûh olup olmadığıyla ilgili kanaatini belirtmeden önce âyetleri nasıl tefsir ettiğini ve ne şekilde yorumladığını ele alacağız.

2. Enfâl sûresinin 65. Âyetinin Neshi İddiası

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتِينَ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ *Et. Eğer içinizde sabırlı yirmi kişi bulunursa, iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) yüz kişi bulunursa inkâr edenlerden bin kişiye galip gelirler. Çünkü onlar anlamayan bir kavimdir.*⁴⁷

Râzî, Enfâl sûresindeki bu âyeti tefsir ederken öncelikle âyetteki حَرِّضِ ifadesini açıklar ve mü'minleri savaşa teşvik anlamını taşıdığını dile getirir. الْحَارِضُ kelimesinin "helak olmaya yakın olan" anlamına geldiğini belirten müfessir, Hz. Peygamber'in teşvik ve uyarılarından sonra mü'minlerin savaştan geri kalmaları halinde onların helak olacağına işaret ettiğini belirtir. Haber anlamı taşıyan âyetlerde neshin varlığı caiz olmadığı için⁴⁸ Râzî, söz konusu âyetin, haber cümlesi değil inşa cümlesi olduğunu; dolayısıyla burada gayenin, meydana gelmiş bir durumdan haberdar etmek değil, bilakis böyle hareket etmeyi emretmek olduğunu belirtir. Yüce Allah sanki bu ifade ile "Sizden yirmi kişi olması halinde, bu kişiler savaşa sabırlı davransınlar. Böylece iki yüz kişiyi yensinler" şeklinde bir hedef gösterilmiştir. Daha sonra Râzî bu âyetten maksadın haber olmadığını birkaç delille açıklamaktadır. 1. Şayet söz konusu âyetten murat haber vermek olsaydı, o vakit, "Kâfirlerden iki yüz kişinin hiçbir şekilde, yirmi mü'mini mağlup edemeyeceğini" belirtir. 2. Allah, "Şimdi Allah sizden yükü hafifletti..."⁴⁹ buyurmuştur. Bu da diğer âyeti nesh ettiğine göre nesh, haberi hükümlere değil emre taalluk eder.⁵⁰ 3. Söz konusu âyetteki haber "Anneler, emzirme süresini tamamlamak isteyen babalar için çocuklarını iki tam yıl emzirirler"⁵¹ ve "Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç hayız ve temizlenme müddeti beklerler"⁵² âyetlerinde meydana geldiği gibidir. Dolayısıyla bu âyetlerde "emzirsinler" ve "beklesinler" şeklinde emredilmiştir.⁵³

Âyetle "Eğer içinizde sabırlı yirmi kişi bulunursa"⁵⁴ ifadesi, Allah'ın söz konusu hükmünün meydana gelmesinin, sabırlı olunması şartına bağlandığını ifade eden Râzî, bu şartın da vuku bulması için o şahsın kuvvetli, yürekli olması, korkak olmaması ve harpten kaçmaması

⁴⁷ el-Enfâl 8/65.

⁴⁸ Karakuş, "İmam Mâtürîdî'nin Nesh Anlayışı", 88.

⁴⁹ el-Enfâl 8/66.

⁵⁰ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, c. 15, s. 160-161; Ensari, *Mensûh Âyetlerin Kritiği*, 254.

⁵¹ el-Bakara 2/233.

⁵² el-Bakara 2/228.

⁵³ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, c. 15, s. 160-161.

⁵⁴ el-Enfâl 8/65.

gerektiğini bildirir. Râzî, bu şartlara sahip bir mü'minin on kâfire karşı durmasının vâcip olduğunu belirtir. Râzî, "Eğer içinizde sabırlı yirmi kişi bulunursa, iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) yüz kişi bulunursa inkâr edenlerden bin kişiye galip gelirler." âyetinde mü'minlerin sayısının yirmi ve yüz olarak zikredilmesinin, vakaya uygun olarak geldiğini ve genelde Hz. Peygamber'in seriyyelere gönderdiği grupların sayılarının en az yirmi, en çok yüz olduğunu ifade eder.⁵⁵

Yüce Allah, bu galibiyet sebebini de "Çünkü onlar anlamayan bir kavimdir" şeklinde beyan etmiştir. Râzî, âyetin vermek istediği mesajı üç şekilde izah eder. Birincisi: Allah'a ve ahiret yurduna iman etme bilincinde olmayan kimseler, sevinç ve mutluluğun şu an yaşadığı dünya hayatından ibaret olduğunu sanır. Böyle bir düşünceye sahip olan kişi, kuşkusuz dünya hayatı konusunda son derece maddeci olur ve içinde yaşadığı dünya hayatının son bulmasını istemez. Ancak geçici dünya hayatında gerçek anlamda bir hoşnutluğun olmadığına, gerçek mutluluk ve sevincin âhirette gerçekleşeceğine iman eden kişi, geçici dünya hayatına önem vermez, ona teveccüh etmez. Bu düşüncelere sahip olan kişi, cihada cesaretli bir kalp ve kesin bir irade ile yönelmiş olur. Durum bu şekilde olunca, bir mü'min, böyle düşünmeyen birçok kâfire karşı durabilir.

İkincisi: Kâfirler dünya hayatındaki güç, kuvvet ve saltanatlarına güven bağlarlar. Mü'minler ise ellerini açarak Yüce Allah'tan yardım talep ederler. Bu durumda, yardım ve galibiyet böyle kimselere daha uygun ve daha layıktır.

Üçüncüsü: Bu anlatılanları ancak tasavvuf ehlinin yani keşf ve riyazât ehlinin kavrayabileceğini dile getirir. Müslüman, cihada yöneldiğinde malını ve canını, Allah'ın rızasına kavuşmak için feda etmiş gibi olur. Dolayısıyla sanki o şahıs, Yüce Allah'ın cemalinin nurunu müşahade etmiş, bunun ardından kalbi kuvvetlenmiş, ruhu tekâmül etmiş ve başkalarının yapamayacağı şeyleri yapmaya kadir olmuştur. Bunun sonucunda tasavvufla ilgili bütün bu haller, iman sahibi olan kişinin, kâfirden daha kuvvetli olduğuna işaret eder. Eğer durum bu şekilde olmazsa, bu güce sebep olan ilahi tecellinin o kişinin kalbinde nadiren veya ara sıra meydana gelmesinden dolayıdır.⁵⁶

Râzî, âyeti genel olarak değerlendirdikten sonra asıl konumuz olan, âyetin mensûh olup olmadığı meselesini şu şekilde değerlendirir: Bir önceki pasajda ifade edildiği üzere cihatla ilgili sorumluluk mü'minlere ağır gelince Allah, *الآن خَفَّفَ اللَّهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ* "Şimdi ise, Allah yükünüzü hafifletti ve sizde muhakkak bir zaaf olduğunu bildi. Eğer içinizde sabırlı yüz kişi olursa iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) bin kişi olursa, Allah'ın izniyle iki bin kişiye galip

⁵⁵ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, c. 15, s. 161.

⁵⁶ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, c. 15, s. 161-162.

gelirler. Allah, sabredenlerle beraberdir"⁵⁷ âyetiyle mü'minlerin üzerinden o ağır yükü kaldırdığını ifade etmiştir.⁵⁸

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber seriyyelere yüz kişiye karşı on kişiyi gönderiyordu. Peygamber, Hz. Hamza'yı Bedir günü süvari olarak otuz kişilik bir birlikle bir kavme gönderdi. Ebû Cehil üç yüz süvariyle onları karşıladı ve onları öldürmek istedi. Hz. Hamza onları geri püskürttü.⁵⁹

Hz. Peygamber, Abdullah b. Enes'i (ö. 54/674) bir toplulukla beraber Hâlid b. Safvân el-Hüzelî'ye gönderdi. Abdullah acele etti ve dedi ki; "Ey Allah'ın resulü onun sıfatlarını bana söyle. Hz. Peygamber şöyle dedi; "Şüphesiz sen onu gördüğünde şeytanı hatırlarsın ve bundan dolayı bir ürperme hissedersin. Onun benim aleyhime adam topladığı haberi bana ulaştı. Onun karşısına çık ve onu öldür. Abdullah dedi ki; ben onun bulunduğu tarafa doğru çıktım. Ona yaklaştığım vakit bir ürperme hissettim. Beni kastederek: Bu adam kimdir? dedi. Ona dedim ki; Araplardan senin ve topluluğunun şanını duydum. Onunla beraber yürüdüm. Fırsat bulunca onu kılıçla öldürdüm. Aceleyle Hz. Peygamber'e geldim ve onu öldürdüğümü anlattım. Allah Resulü bana bir baston verdi ve dedi ki; bu bastonu al. Kıyamet günü bu baston ikimizin arasında bir alamettir. Sonra bu teklif Müslümanlara ağır geldi. Allah bu âyet ile o meşakkati onlardan giderdi.⁶⁰

Atâ b. Ebî Rebâh (ö. 114/732), İbn Abbas'tan (ö. 68/687-88) rivayetle şöyle der: "İlk hüküm nazil olunca, muhacir Müslümanlar: "Ya Rabbi, düşmanımız tok olduğu halde biz açız. Düşmanımız vatanında ve aile efradıyla beraber iken, bizler gurbetteyiz." dediler. Ensar da: "Bizler bir taraftan din kardeşlerimiz olan muhacirlere yardım ederken diğer taraftan düşmanımızla uğraşıyoruz" dediler. Böyle bir durumda Müslümanlardan yükü hafifleten ikinci hükmün nazil olduğu ifade edilmiştir.⁶¹

İkrime'den (ö. 105/723) yapılan bir rivayette şöyle der: "Müslümanların sayısı az iken, bir Müslümanın on kâfire karşı mukavemet göstermesi veya on Müslümanın yüz kâfire karşı sebat etmesi emredilmişti. Ancak mü'minler sayı bakımından çoğalınca, Yüce Allah, onlardan bu ağır hükmü hafifletti. Tam da bundan dolayı İbn Abbas: "Herhangi bir mü'min üç kişiden kaçması durumunda firar etmiş sayılmaz. Ancak bir mü'minin iki kişiden kaçması, firar sayılır." demiştir. Bu aktarılanlara bağlı olarak Râzî, âlimlerin büyük bir kısmının, "*Şimdi Allah sizden yükü hafifletti.*" âyetinin, kendisinden önceki âyeti neshettiğini aktarmaktadır.⁶²

⁵⁷ el-Enfâl 8/66.

⁵⁸ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, c. 15, s. 162.

⁵⁹ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, c. 15, s. 162.

⁶⁰ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, c. 15, s. 162.

⁶¹ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, c. 15, s. 162.

⁶² Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, c. 15, s. 162-163.

Cumhurun karşısında yer alan Ebû Müslim el-İsfahânî ise âyetin mensûh olmadığını savunmaktadır. Râzî, Ebû Müslim'in görüşünü şöyle nakletmektedir. Allah, bir önceki âyette, "Eğer sizden sabırlı yirmi kişi bulunursa, onlar iki yüz kâfire galip gelirler" buyurmuştur. İsfahânî haber cümlesi olan "onlar iki yüz kâfire galip gelirler" ifadesinin "galip gelsinler" manasında bir emir cümlesi kabul edilmesi halinde de söz konusu emirin, o yirmi kişinin, iki yüz kâfire karşı mukavemet ederek sebat gösterebilmeleri koşuluna bağlı olduğunu ifade eder. "Şimdi Allah sizden yükü hafifletti" âyetinin ifade ettiği anlamın ise sabretme şartının onlarda mevcut olmadığına işaret ettiğini belirtir. Sonuç olarak birinci âyet-i kerime, o özel ve muayyen şartlar mevcut olduğunda, ilk hükmün devreye gireceğine işaret etmektedir. İkinci âyet-i kerime ise söz konusu şartın bu mevcut cemaatte bulunmadığına işaret etmektedir. Dolayısıyla birinci hükmün uygulanması, mevcut cemaat için söz konusu olmamış olur. Böyle kabul edilmesi durumunda kesinlikle neshin tahakkuk etmeyeceğini iddia eder.⁶³

Daha sonra İsfahânî kendisine yöneltilebilecek muhtemel bazı itirazlara cevap vermektedir. Birinci muhtemel itiraz: Cumhur, âyetteki "Eğer sizden, sabırlı yirmi kişi bulunursa, onlar iki yüz kâfire galip gelir" ifadesinin zahiren haber cümlesi olduğunu fakat emir manasında te'vil edilmesi gerektiğini beyan etmiştir. Dolayısıyla "Onlar iki yüz kâfire galip gelsinler" şeklinde bir anlam ortaya çıkmıştır. Emir manasında te'vil edildiğinden dolayı "Şimdi Allah sizden yükü hafifletti" âyetiyle neshin meydana gelmesi söz konusu olmaz mı? İsfahânî, bu muhtemel soruya şöyle cevap verir. Âyet-i kerime bir haber cümlesi olmakla beraber onun emir manasında olduğunu varsayarak yorumlanması halinde de âyet-i kerimede *إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ* ifadesinin şart cümlesi olduğunu belirtir. Buna göre bu kelamın takdiri, "Eğer sizden, iki yüz kişiye karşı durabilecek sabırlı yirmi kişi bulunursa, onlar, o iki yüz kâfire mukavemet etsinler" şeklindedir. Âyetin anlamının bu şekilde kabul edilmesi halinde de neshin meydana gelmeyeceğini beyan eder.⁶⁴

İkinci muhtemel itiraz: Cumhur "Şimdi ise, Allah yükünüzü hafifletti" âyetinin bu sorumluluğun, daha önce Müslümanlara yüklenmiş olduğu hissini oluşturmaktadır. Dolayısıyla Allah'ın o cemaate önceden yüklediği ağır bir hükmü ortadan kaldırdığına delalet eder." şeklindeki muhtemel soruya da İsfahânî cevap vermiştir.⁶⁵ Ancak cevaba geçmeden önce konu bağlamında İzzet Derveze'nin (ö. 1404/1984) bu iki âyetin nüzûlü arasına zaman girdiğini, hatta iki âyet arasına zaman girmesinin âyetin ruhuna daha uygun olduğunu da ifade etmiştir.⁶⁶ İzzet Derveze'nin bu sözleri cumhurun görüşünü destekler mahiyettedir. İsfahânî, bu muhtemel soruya da şu şekilde cevap vermiştir. "Hafifletme" lafzının, daha önce ağır bir mükellefiyetin

⁶³ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, c. 15, s. 163.

⁶⁴ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, c. 15, s. 163.

⁶⁵ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, c. 15, s. 163.

⁶⁶ Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsîrû'l-hadîs* (Kahire: Dâru İhyâ'î'l-Kütübî'l-'Arabiyye, 1383), c. 7, s. 86.

mevcudiyetine işaret ettiğini kabul etmeyen İsfahânî, bu gibi ifadelerin Arapların kullanımında "ruhsat" manasında olduğunu Kur'an'dan bir örnekle temellendirir. Cenab-ı Hak "Sizden kim, hür mü'min kadınlarla evlenmeye gücü yetmezse sahip olduğunuz mü'min genç kızlarınızdan (cariyelerinizden) alsın."⁶⁷ Âyette, hür bir erkeğe, cariyeyle evlenme ruhsatı verdiği ve devamında "Allah, sizden (yükümlülükleri) hafifletmek istiyor."⁶⁸ âyetiyle benzerlik ifade ettiğini ve burada neshin meydana gelmediğini belirtir. Bu âyet, hür kadınlarla evlenmek için yeterli mala sahip olamayan hür erkeklerle evlenmek için ruhsat vermektedir. Dolayısıyla sözün özü: O yirmi kişi, bu sabır şartı kendilerinde tahakkuk ettiği bir konumdaydılar ve bu hüküm, onlara gerekli kılınmıştır. Daha sonra Yüce Allah, o şartın onlarda bulunmadığını ve onların arasında o hükmü yerine getiremeyecek zayıf şahısların varlığına işaret etti. Bunun için haklarında, "Şimdi Allah sizden yükü hafifletti" buyruldu.⁶⁹

İsfahânî'ye göre, Enfâl 65. âyetinin mensûh olmadığına diğer bir delili de şudur: Mensûh olan âyetin hemen ardından nâsih âyet zikredilmiştir. Çünkü nesheden âyetin mensûh âyetten hemen sonra getirilmesi caiz değildir. Yine burada cumhur, kendisine yöneltebilmesi muhtemel olan "Nâsih ve mensûh konusunda önemli olan o âyetlerin Kur'an'daki sıralaması değil de nazil oluş sıralarıdır. Çünkü âyet Kur'an'daki sıralaması dikkate alındığında bazen önde gelebildiği gibi bazen sonda da yer alabilir" şeklindeki bir soruya da şu şekilde cevap verir: Mensûh olan âyet-i kerimenin, nesheden âyetten sonra gelmesi caiz olmadığına göre, bu durumda Kur'an'daki okunuş sıralamasının da caiz olmaması gerekmektedir.⁷⁰

Âyetle ilgili bütün bu açıklamalardan sonra âyeti emir manasında yorumlayan Râzî, kendi görüşünü şöyle açıklamaktadır: Şayet İsfahânî'den önce, mutlak anlamda bu neshin varlığı hakkında ümmetin bir icmâsı varsa, bu konuda söylenecek hiçbir söz yoktur. Şayet böyle bir icmâ gerçekleşmemişse, İsfahânî'nin görüşü sahih ve güzeldir.⁷¹

Neshin varlığının icmâya bağlı olduğunu ifade eden Râzî, İsfahânî'nin görüşünü hem "sahihtir" hem de "güzel" şeklinde değerlendirmekte, böylece mezkûr görüşü makul ve yerinde bir tespit olarak ifade etmektedir.

3. Necvâ Âyeti Olarak Bilinen el-Mücâdele 58/12. Âyetin Neshi İddiâsı

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَجَاسَيْتُمْ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَةٌ ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ وَأَطْهَرُ فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ "Ey iman edenler! Peygamber ile baş başa konuşacağınız zaman, baş başa konuşmanızdan önce bir sadaka verin. Bu, sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Şayet

⁶⁷ en-Nisâ 4/25.

⁶⁸ en-Nisâ 4/28.

⁶⁹ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, c. 15, s. 163.

⁷⁰ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, c. 15, s. 163.

⁷¹ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, c. 15, s. 164.

(sadaka verecek bir şey) bulamazsanız, bilin ki Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”⁷²

Râzî, âyeti ele alıp değerlendirirken öncelikle Peygamber’le baş başa konuşmadan önce sadaka vermenin bazı faydalarını şöyle sıralar. 1. Hz. Peygamber’i ve onunla yapılacak özel görüşmeyi yüceltmek. Çünkü bir şey zorluklarla beraber elde edildiği vakit daha çok kıymet ve değere sahip olur. Ancak rahatlıkla elde edilen şeyin değer ve kıymeti bilinmez. 2. Hz. Peygamber’le baş başa görüşmeden evvel verilecek olan sadaka, fakirler açısından birçok menfaat sağlar. 3. İbn Abbas şöyle buyurmuştur: Mü’minler, Hz. Peygamber’e soru sorma konusunda fazla abarttılar hatta Hz. Peygamber’e sıkıntı verdiler. Yüce Allah da Hz. Peygamber’in yükünü hafifletmeyi murat etti. Söz konusu âyet-i kerime nazil olunca birçok kişi cimrilik yaparak fazla soru sormaktan vazgeçtiler. 4. Mukâtil b. Hayyân (ö. ?) ise şöyle demiştir: “Zenginler, Hz. Peygamber’in meclisinde fakirlerden daha fazla bulunmaları sebebiyle onunla daha çok görüşme fırsatını elde ettiler. Hatta öyle bir seviyeye vardı ki Hz. Peygamber, onların uzun bir süre oturmalarından rahatsız oldu. Yüce Allah da Hz. Peygamber’le bu özel buluşmadan önce, sadaka vermeyi emretti. Zenginler sadaka vermekten çekindiler. Maddi durumu zayıf olanlar ise sadaka olarak verecek bir şey bulamadılar. Öte yandan fakirler, Hz. Peygamber’in meclisinde bulunma iştiafında bulundular. Bundan dolayı “Hz. Peygamber’in meclisinde bulunmak için keşke biraz mala sahip olsaydık da onu infak etseydik” diyerek arzularını dile getirdiler. Bu sorumlulukla zenginlerin Allah nezdindeki dereceleri alçalırken fakirlerin dereceleri ise yükselmiştir.” 5. Bu sadakadan maksadın, Hz. Peygamber’e bir kolaylık sağlanması da muhtemeldir. Çünkü dertlerini ısrarla Hz. Peygamber’e sunan ihtiyaç sahipleri, onun ümmete tebliğ etme ve ibadetle meşgul olmasına engel olacak kadar vaktini işgal ediyorlardı. 6. Sadaka vermelerinin istenilmesiyle ahireti dileyenlerin ve dünya hayatını arzu edenlerin birbirinden ayırt edilmeleri sağlanmıştır.”⁷³

Necvâdan önce sadakanın faydalarını zikreden Râzî, daha sonra âlimlerin âyetin zahirinden, Peygamber’le görüşmeden önce sadaka vermenin vâcip olduğunu, çünkü emrin vücûb gerektiğini ve âyetin sonundaki, “Şayet (sadaka verecek bir şey) bulamazsanız, bilin ki Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir” ifadesinin de bunu desteklediğini söyler. Bunun yanı sıra Hz. Peygamber’le görüşmeden önce sadaka vermenin, mendup olduğunu savunan bazı âlimlerin olduğunu aktarır. Buna delil olarak da âyette geçen ذَلِكْ خَيْرٌ لَّكُمْ وَأَطْهَرُ ifadesinin farzlarda değil de gönüllülük esasına dayalı amellerde kullanıldığını öne sürmüşlerdir. Bu delile göre ذَلِكْ خَيْرٌ لَّكُمْ وَأَطْهَرُ ifadesi mendup olan ameller için kullanıldığı gibi vâcip olanlar için de kullanılabilir. ⁷⁴

⁷² el-Mücâdele 58/12.

⁷³ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, c. 29, s. 254-255.

⁷⁴ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, c. 29, s. 255.

Hiz. Ali'den "Allah'ın kitabında öyle bir âyet vardır ki ne benden önce ne de benden sonra herhangi bir kimse onunla amel edecektir: Bir dinarım vardı. Ben onu on dirheme bozdurdum. Ne zaman Hiz. Peygamber ile baş başa kalmak istesem, bundan önce bir dirhem tasaddukta bulundum. Daha sonra bu hüküm neshedildi ve hiç kimse bununla amel edemedi" şeklinde bir rivayet mevcuttur. İbn Abbas'tan yapılan bir rivayete göre sahabe, sadaka vermeden, Hiz. Peygamber'le münâcat etmekten men edilmişti. Hiz. Ali dışında hiç kimse Hiz. Peygamber'le baş başa kalmamıştı. O da Hiz. Peygamber'le özel görüşmek için bir dinar sadaka vermişti. Daha sonra sadaka verilmeden Hiz. Peygamber'le görüşülmesine ruhsat tanındı."⁷⁵

Bu rivayette Hiz. Ali'nin Hiz. Peygamber'le özel görüşmeden önce sadaka verdiği, daha sonra söz konusu âyetin neshedildiği ifade edilmiştir. Hiz. Ali dışında sahabe-i kirâmın önde gelenlerinin bu hükmü neden uygulamadıkları şeklindeki soruya da şu cevap verilmiştir. "Sahabenin ileri gelenleri, Hiz. Peygamber'le özel görüşmeden önce sadaka vererek bu hükmü uygulamamışlardır.⁷⁶ Çünkü bu hükmü yerine getirmek için yeterli zaman bulamamışlardır. Yoksa sahabe nesli gibi mümtaz zatların böyle bir şeyden geri durmayacaklarına dair hiçbir şüphe söz konusu değildir."⁷⁷

Bütün bu rivayetlerden sonra Râzî, bu konuya şöyle bir açıklık getirmeye çalışır. Sahabenin ileri gelenlerinin bu hükmü uygulamak için vakit bulduklarını, ancak yapmadıklarını tasavvur etsek bile, bu onların tenkit edilmelerine sebebiyet vermez. Çünkü özel görüşmeden önce sadaka verilme emri, yeterli mala sahip olmayan fakirlere sıkıntı verir. Dolayısıyla fakirler bu uygulamaya güç yetiremedikleri için kalpleri daralır ve üzürlürler. Aynı şekilde söz konusu hüküm zengin olanların kalbinde de endişeye sebep olur. Çünkü zengin kişi bu işi yapmaz da başkası yaparsa bu durum, zenginlerin tenkit ve eleştirilmelerine sebebiyet verir. Dolayısıyla fakirlerin üzülmelerine ve zenginlerin de endişelenmesine sebebiyet vermesi sebebiyle bu hükmün yerine getirilmemesinde bir günah ve zararın söz konusu olmadığını ifade eder.⁷⁸

Aynı şekilde Râzî, bu özel görüşmenin vâcip olmadığı gibi mendup olan ibadetlerden de olmadığını belirtir. Zira sahabenin necvâdan önce sadaka vermekle emredilmelerinin nedeni, Hiz. Peygamber'le özel görüşmeyi terk etmeleridir. Sadaka vermenin amacı özel görüşmeyi ortadan kaldırmak olunca, bunun yapılmamasının herhangi bir tenkide de sebep olmadığını belirtir.⁷⁹

Yaygın kanaate göre Hiz. Peygamber'le özel görüşmeden önce sadaka verme emrinin

أَشْفَقْتُمْ أَنَّ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَاتٍ فَإِذْ لَمْ تَفْعَلُوا وَتَابَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ "Baş başa konuşmanızdan önce sadakalar vermekten

⁷⁵ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, c. 29, s. 255.

⁷⁶ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, c. 29, s. 255.

⁷⁷ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, c. 29, s. 255.

⁷⁸ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, c. 29, s. 255.

⁷⁹ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, c. 29, s. 255-256.

çekindiniz mi? Bunu yapmadığınıza ve Allah da sizi affettiğine göre artık namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Resûlüne itaat edin. Allah, bütün yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.⁸⁰ âyetiyle neshedildiğidir. Ayrıca Râzî, âlimler arasında, necvâdan önce sadaka verme emrinin zekâtın farzietini bildiren hükümle neshedildiğini söyleyenlerin olduğunu da belirtir.⁸¹

Râzî, bir şeyin, yerine başka bir şey konulmadan neshedilmesinin caiz olduğunu, bir kısım âlimlere göre ise bunun caiz olmadığını belirttiikten sonra kendi görüşünü şu şekilde açıklar: Hz. Peygamber ile gizlice konuşmadan önce sadaka verme hükmü, yerine başka bir hüküm getirilmeden neshedilmiştir. Bunu kabul etmeyenlerin, "Biz bir âyeti nesheder veya unutturursak, ondan daha hayırlısını veya benzerini getiririz." âyetine itibar ederek itirazda bulunmuşlardır. Râzî buna şu şekilde cevap vermeye çalışmıştır: Âyetin neshedilmesi, onun lafzının neshedilmesi anlamına gelir. Bu yüzden "ondan daha hayırlısını veya benzerini getiririz" denilmiştir. Âyette hükmün neshedilmesiyle ilgili bir ifade bulunmamaktadır. Farz edelim ki, burada hükmün neshedilmesi kastedilmektedir. O zaman bile denebilir ki, o hükmün ortadan kaldırılması ve onunla ibadet edilmemesi, o dönemde var olmasından daha hayırlıdır.⁸²

Ebû Müslim el-İsfahânî, necvâ âyetinde neshin olmadığını savunur ve şöyle der: "Münafıklar, sadaka vermek istemiyorlardı. Münafıklardan bazıları nifakı terk etmiş, zahiren ve batinen hakiki bir iman ile inanmışlardı. Buna bağlı olarak Yüce Allah, bunları diğer münafıklardan ayırt etmeyi istemiş ve onlara Hz. Peygamber'le necvâdan önce sadaka vermeyi emretmişti. Buna bağlı olarak sadaka verme emri, bir maslahata binaen o zaman için belirlenmiş olup dolayısıyla o vakte mahsus olmuştur. Yani bu mükellefiyet, belli bir hedef için belirlenmiştir. O belli gaye elde edildiğinde sona ermesi gerekir. Dolayısıyla İsfahânî, bunun nesh olmadığını ifade etmektedir.⁸³

Buna cumhur şöyle cevap vermiştir: Şayet durum İsfahânî'nin iddia ettiği gibi olsaydı, sadaka vermeyen bütün sahabenin münafık olmasını kaçınılmaz kıları. Böyle bir hükümde bulunmak ise aklen ve naklen mümkün değildir. Çünkü yapılan rivayetlere göre, Hz. Ali'nin haricinde hiç kimsenin söz konusu durumda sadaka verdiği sabit değildir. Allah'ın buyurduğu "Mademki siz bunu yapmadınız, Allah sizin tövbenizi kabul etti."⁸⁴ âyeti kerimesi de buna delalet etmektedir.⁸⁵

Ebû Müslim el-İsfahânî'nin izahının güzel olduğunu ifade eden Râzî, bu değerlendirmesinin bir sakıncasının olmadığını ifade eder. Ancak Râzî, cumhuru ulema nezdinde

⁸⁰ el-Mücâdele 58/13.

⁸¹ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, c. 29, s. 256.

⁸² Râzî, *el-Mahsûl*, c. 3, s. 319-320.

⁸³ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, c. 3, s. 225; c. 29, s. 256; Râzî, *el-Mahsûl*, c. 3, s. 308-309.

⁸⁴ el-Mücâdele 58/13.

⁸⁵ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 3/225; Râzî, *el-Mahsûl*, c. 3, s. 308-309.

meşhur ve yaygın olan kanaatin, necvâdan önce sadaka verme emrinin, "... korktunuz mu?" âyet-i kerimesiyle nesh edildiği⁸⁶ hususunu da zikreder.

4. Gece Namazının Neshi İddiası

Müzemmil sûresinin قُمْ اللَّيْلُ إِلَّا قَلِيلًا "Kalk, birazı hariç olmak üzere geceyi ibadetle geçir."⁸⁷ âyeti hakkında İbn Abbas "قُمْ اللَّيْلُ" emrinin zahirinden vücûb anlaşıldığından dolayı, geceyin kalkmanın farz olduğunu; ancak bunun daha sonra neshedildiğini ifade eder. Râzî ise söz konusu neshin sebebi hususunda âlimlerin ihtilaf ettiğini belirterek söz konusu ihtilafla ilgili değerlendirmelerde bulunur.

Birincisi: Geceyi ibadetle geçirme emrinin farziyeti, günlük kılınan beş vakit namazın farziyetinden önce idi, ama beş vakit namaz ile söz konusu hüküm neshedildi.

İkincisi: Cenâb-ı Hak, "Birazı hariç, geceleri kalk namaz kıl. (Gecenin) yarısını (kıl). Yahut bunu biraz azalt ya da çoğalt" buyurunca, bazı kişilerin namazı kaç rekât ve ne kadar kılacaklarını, zamanlama konusunda gecenin hangi bölümünde olacağını bilemediler. Buna bağlı olarak onlar kendilerine farz kılınan miktarını yerine getirmeme endişesiyle, gecenin tamamını ibadetle geçiriyorlardı. Kendilerine güç gelen bu durum ayaklarının ve bacaklarının şişmesine sebebiyet veriyordu. Sûrenin sonundaki, "Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun..."⁸⁸ ifadeleriyle söz konusu bu durum neshedildi.⁸⁹ Beş vakit namazın farz kılınmasıyla bunun nafilaye dönüştüğü de ifade edilmiştir.⁹⁰

Râzî, İbn Abbas'ın bu hadisenin, İslâm'ın ilk yıllarında vuku bulduğunu ve farz kılınışı ile neshedilmesi arasında bir yıl geçtiğini ifade ettiğini de zikreder. Başka bir görüşünde ise İbn Abbas bunun farz kılınışının Mekke'de, neshedilmesinin ise Medine'de olduğunu ve bu miktarın da yine beş vakit namaz ile neshedildiğini belirtir.⁹¹ Ancak Müzemmil sûresinin Mekke'de olduğu⁹² ve beş vakit namazın da Mekke'de farz kılındığı⁹³ hususu dikkate alındığında son görüşün uzak bir yaklaşım olduğu anlaşılabacaktır.

⁸⁶ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, c. 29, s. 256.

⁸⁷ el-Müzemmil 73/2.

⁸⁸ el-Müzemmil 73/20.

⁸⁹ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, c. 30, s. 153-154.

⁹⁰ Ebu'l-Haţţâb Katâde b. Di'âme es-Sedûsî el-Başrî Katâde b. Di'âme, *en-Nâsih ve'l-mensûh*, thk. Hâtim Şâlih ed-Dâmin (b.y.: y.y., 1418/1998), 50.

⁹¹ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, c. 30, s. 154.

⁹² Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. 'Alî b. Muhammed el-'Askalânî İbn Hacer el-'Askalânî, *Fethu'l-bârî şerhu Şahih el-Buhârî*, thk. Muhibbuddîn el-Haţţib (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379/1959), c. 3, s. 22.

⁹³ Muhammed Enver Şâh Hüseyin Keşmîrî, *Feydu'l-bârî 'alâ Sahihî'l-Buhârî*, thk. Muhammed Bedir 'Âlem el-Mirtefî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005), c. 2, s. 9; Ebû'l-Hasen 'Alî b. Ahmed b. Muhammed b. 'Alî en-Nisâbü'rî el-Vâhidî, *el-Vasîf fi tefsiri'l-Kur'ânî'l-Mecîd*, thk. Heyet (Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1415/1994), c. 1, s. 291.

Râzî, "وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَّكَ" âyetine⁹⁴ delil getiren bazı âlimlerin gece namazının Hz. Peygamber'e farz olmadığını belirtir. Yine bu âlimlere göre gece namazı Hz. Peygamber'e farz olsaydı onun ümmetine de farz olurdu. Çünkü Allah, "...ona uyun ki doğru yolu bulasınız." âyetiyle⁹⁵ ona tabi olmayı emretmiştir. Ayrıca neshin var olduğunu iddia etmenin, asla muhalefet anlamına geleceğini belirtmişlerdir. Râzî de gece namazının Hz. Peygamber için nafil olduğu görüşünü tercih etmiştir.⁹⁶

Bu bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla Râzî, âyetin mensûh olup olmadığını tartışmamaktadır. Ayrıca İsfahânî'nin görüşlerine yer vermeyip sürekli âyetin neshedildiği ile ilgili birçok rivayete yer vermesi sebebiyle, bu âyetin neshedildiği görüşünde olduğu sonucuna varılabilir. Ancak Râzî'nin gece namazının vacip olmadığı görüşünü tercih etmesi bu ihtimali zayıflatmaktadır. Ayrıca Râzî'nin vacibin nesh edilmesi halinde onunla amel etmenin caiz olduğunu ifade etmesi⁹⁷ neshi, bir hükmün süresiz olarak ortadan kaldırılması şeklinde anlamadığı açıktır.

Sonuç

Neshin "şer'i bir yolla sabit olan bir hükmün daha sonra yine şer'i bir yolla iptal edildiğinin bildirilmesinden ibarettir" şeklindeki tarifi âlimler arasında kabul görmüştür. Neshin bu tarifinin esas alınmasından sonra, ilim adamlarının nesh problemine yaklaşımları bu tarif karşısında aldıkları duruma göre belirlenmiştir. Cumhur, söz konusu tarif üzerine kurulan neshi hem Kur'an'la önceki kutsal kitaplar ve şeriatlar arasındaki ilişki yönünden hem de Kur'an'daki âyetler açısından arasındaki neshi caiz görürken, Ebû Müslim Muhammed b. Bahr el-İsfahânî Kur'an âyetleri arasında bu tip bir neshin olmayacağını savunmaktadır. Neshi caiz görenler Kur'an'da neshe delalet eden âyet ve rivayetleri delil getirirlerken, İsfahânî ise Kur'an âyetleri arasında böyle bir neshin varlığını kabul etmenin Allah hakkında iradenin değişmesi anlamına geleceğini söyleyerek Kur'an'ın Allah tarafından korunmakta olduğunu, önünden ve arkasından batıl gelmeyeceğini delil olarak göstermiştir. Diğer taraftan Kur'an'ın Tevrat ve İncil gibi daha önceki kitapları neshetmesinin caiz olduğunu söylemiştir.

Neshi kabul edenle etmeyenlerin görüşleri uygun bir üslupla karşılaştıran Râzî, cumhurun görüşüne bağlı kalarak neshi kabul etse de İsfahânî'nin açıklamalarını doğru ve kabul edilebilir bulması, cumhurun delil olarak getirdiği bazı âyetlerin neshe delaletini zayıf bulması, Kur'an âyetleri arasında neshin varlığı hakkındaki kuşku bir nebze olsun haklı çıkarmaktadır. Nesh konusunda karşılaştırma yaparken kendisi de tartışmalara dahil olan Râzî'nin nesh

⁹⁴ "Gecenin bir vaktinde kalkıp kendine mahsus nâfile bir ibadet olarak da namaz kıl ki, rabbini seni övülmüş bir makama yükseltsin." el-İsrâ 17/79.

⁹⁵ el-A'râf 7/158.

⁹⁶ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, c. 30, s. 154.

⁹⁷ Râzî, *el-Mahsûl*, c. 2, s. 203-205.

konusunda cumhur tarafından öne sürülen deliller karşısındaki yaklaşımı "cumhurun delillerinin tartışmaya açık" olduğunun bir göstergesidir.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı	Bu çalışma tek yazarlıdır.
Değerlendirme	Çift Taraflı Kör Hakem
Etik Beyanı	* Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. * Bu makale; herhangi bir lisans üstü çalışmadan üretilmemiştir. * Bu makale, sempozyum veya kongre gibi herhangi bir zeminde, özet veya tam metin olarak sunulmamış, özgün bir araştırma makalesidir.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – İntihal.net
Çıkar Çatışması	Yazar(lar) çıkar çatışması beyan etmemiştir.
Etik Bildirim	kadimakademidergisi@gmail.com
Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır
Dizinlenme Bilgileri	

Declaration of Contribution Rate of Researchers	This study has one author.
Peer-Review	Double Blind Referee
Ethical Statement	* It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies utilized are indicated in the bibliography. * This article is not derived from any postgraduate study. * This article is an original research article that has not been presented as an abstract or full text in any ground such as symposium or congress.
Plagiarism Checks	Done – İntihal.net
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Ethical Disclosure	kadimakademidergisi@gmail.com
License	The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 license
Indexing Information	

Kaynaklar

- Ahmed Nekkî, el-Ğâğî 'Abdu'n-Nebî b. 'Abdi'r-Resûl el-. *Dustûru'l- 'Ulemâ': Câmi' u'l- 'Ulûm fî İştilâhâtî'l-Funûn*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l- 'İlmiyye, 1421/2000.
- Cürcânî, Ebû'l-Hasen 'Alî b. Muhammed b. 'Alî es-Seyyid eş-Şerîf. *Kitâbu't-Ta'rifât*. thk. Heyet. Beyrut: y.y., 1403/1983.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. İstanbul: İFAV Yayınları, 104. Basım, 2022.
- Derzeze, Muhammed İzzet. *et-Tefsîrû'l-hadîs*. 10 Cilt. Kahire: Dâru İhyâ'î'l-Kütübî'l-'Arabiyye, 1383.
- Ensari, Abdurrahman. *Mensûh Âyetlerin Kiriđi*. İstanbul: Nida Yayınları, 1. Basım, 2019.
- Ensârî, Abdurrahman el-. *el-Mürşidü'l-Vecîz ilâ 'Ulûmî'l-Kur'ânî'l- 'Azîz*. İstanbul: Nida Yayınları, 2016.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher. *Tehzîbu'l-Luġa*. thk. Muhammed 'Avđ Mir'ab. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'î't-Turâşî'l- 'Arabî, 2001.
- Ĥalîl b. Aĥmed, Ebû 'Abdurrahmân el-Ĥalîl b. Aĥmed el-Ferâĥidî el-. *Kitâbu'l- 'Ayn*. thk. Meĥdî el-Maĥzûmî, İbrâĥîm es-Sâmerrâ'î. 8 Cilt. Beyrut: Mektebetu'l-Hilâl, 1988.
- Hidayet, Ayder. *Klasikten Moderne Seçme Tefsir Metinleri*. İstanbul: Ensar Yayınları, 1. Basım, 2016.
- İbn Ĥacer el-'Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Aĥmed b. 'Alî b. Muhammed el-'Askalânî. *Fethu'l-bârî şerĥu Şahîĥ el-Buĥârî*. thk. Muĥibbuddîn el-Ĥaĥîb. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379/1959.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fađl Muhammed b. Mukerrem b. 'Alî Cemâluddîn b. Manzûr er-Ruveyfi'î. *Lisânü'l- 'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Şâdır, 1414/1993.
- Karakuş, Abdulkadir. "İmam Mâtürîdî'nin Nesh Anlayışı". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45 (24 Aralık 2018), 83-113. <https://doi.org/10.17120/omuifd.459182>
- Karakuş, Abdulkadir. "Molla Halil es-Si'irdî'nin Nesih Anlayışı". *Molla Halil es-Si'irdî: Hayatı, Eserleri ve Kişiliği*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2019.
- Ĥatâde b. Di'âme, Ebu'l-Ĥaĥĥâb Ĥatâde b. Di'âme es-Sedûsî el-Başrî. *en-Nâsiĥ ve'l-mensûĥ*. thk. Ĥâtim Şâlih eş-Ĥâmin. b.y.: y.y., 1418/1998.
- Keşmîrî, Muhammed Enver Şâh Hüseyinî. *Feydu'l-bârî 'alâ Sahîhi'l-Buĥârî*. thk. Muhammed Bedir 'Âlem el-Mîrteĥî. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 2005.

Râzî, Ebû 'Abdillâh Faḥrüddîn Muḥammed b. Ömer b. Ḥüseyn er-. *el-Mahsûl*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1996.

Râzî, Ebû 'Abdillâh Faḥrüddîn Muḥammed b. Ömer b. Ḥüseyn er-. *Mefâtîḥu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut; Lübnan: Dârü'l-Fikr, 1. Basım, 2005.

Vâḥidî, Ebû'l-Ḥasen 'Alî b. Aḥmed b. Muḥammed b. 'Alî en-Nîsâbûrî el-. *el-Vasîṭ fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-Mecîd*. thk. Heyet. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1415/1994.

Yâḳût el-Ḥamevî, Ebû 'Abdullâh Yâḳût b. 'Abdullâh er-Rûmî. *Mu'cemu'l-'udebâ = İrşâdu'l-erîb 'ilâ ma 'rifeti'l-edîb*. thk. İḥsân 'Abbâs. 7 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1414/1993.

Zeccâc, Ebû İshâḳ İbrâhîm b. es-Serî ez-. *Me'âni'l-Kur'ân ve İ'râbuhu*. thk. 'Abdulcelîl 'Abduḥ Şelebî. 5 Cilt. Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 1408/1988.

